

Francisciho poézia v kontexte dobového estetického ideálu a umeleckej praxe

ĽUBOMÍR KOVÁČIK, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

KOVÁČIK, Ľ.: Francisci's Poetry within the Context of the Contemporary Aesthetic Concepts and the Artistic Practice
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 60, 2013, No 1, p. 44 – 55.

The study is an attempt to write a view of Francisci's poetry compiled in the collection *Iskry zo zaviatej pahreby / Sparks of the Overlaid Embers*, against the background of Štúr's ideas of Slavic poetry formulated in *Prednášky o poézii slovanskej / Lectures on Slavic Poetry* and his essay *O národných povestiach a piesňach plemien slovanských / On National Myths and Songs of Slavic Nations*. In addition to that, some of the characteristic features of Francisci's poems are confronted with similar features present in the poetry of other Romantic poets. The analysis of Francisci's poems and their confrontation with Štúr's ideas as well as the list of conventional means of expression used in the poetry of the particular period make the author of the study conclude that in spite of fulfilling Štúr's requirements and following the fast-spreading conventions, Francisci's works also contain strictly individual layers which incline towards what was officially rejected – individual feelings, personal sadness, sentiment, being in love, Romantic contempt for the world and some elements of Messianist nature.

Key words: poetry, Romanticism, J. Francisci, Ľ. Štúr

Cyril Kraus v štúdií *Žiariace iskry Jána Francisciho*, uverejnenej ako doslov k vydaniu Francisciho literárneho diela v knihe *Iskry zo zaviatej pahreby* (a podobne i v štúdií *Francisciho poézia*), o jednej z prvých autorových básní (a zároveň prvej tlačenej básni v Štúrovej spisovnej slovenčine) píše: „Pravda, báseň Svojim vrstovníkom na pamiatku je čosi viac než dobový dokument, je ohnivkom vo vývine novej kvality slovenskej poézie, najmä pokiaľ ide o obraznosť, symboliku, melódiu a dikciu.“¹ Báseň vznikla začiatkom roku 1844, teda v čase, keď Štúrova koncepcia slovanskej poézie už dostala svoju ucelenú podobu vo forme *Prednášok o poézii slovanskej*, ktoré prednášal študentom vo svojom súkromnom byte na jar v rokoch 1844 a 1845. Prednášky podobného charakteru však začali vznikať už o čosi skôr a Francisci ich dobre poznal, ako o tom svedčí jeho list

¹ KRAUS, Cyril: *Žiariace iskry Jána Francisciho*. In: FRANCISCI, Ján: *Iskry zo zaviatej pahreby*. Bratislava : Tatran, 1977, s. 121.

Augustovi Horislavovi Škultétymu z 19. 10. 1842, ktorý uvádza Pavol Vongrej v komentároch k vydaniu uvedených *Prednášok* pod názvom *O poézii slovanskej*: „Prednášeni Ludevitovo vám donesu, svazky sám píše a my soukromně odpisujeme.“² Tu sa okrem uvedeného spomína i úvod k „*básnictvu vůbec*“. Je teda pravdepodobné, že so základnými princípmi koncepcie slovanskej poézie Štúr oboznamoval svojich študentov už pred vznikom *Prednášok*. O známosti samotných *Prednášok* v pomerne širokom okruhu mladej literárnej generácie píše i Ladislav Čúzy: „Je zrejmé, že napriek tomu, že oba cykly prednášok neboli v čase ich vzniku uverejnené tlačou, boli medzi Štúrovými priaznivcami veľmi dobre známe.“³

Poéziu všeobecne Štúr definoval na základe vzťahu ducha a hmoty (predmetnosti) ako „objatie hmoty a ducha v slovách“,⁴ pričom hmotu „v slovách“ chápal ako obrazy hmotného sveta v texte, ducha „v slovách“ ako prejav abstraktného myslenia v texte: „čisté pomysly bez hmoty.“⁵ Najvýraznejším prejavom „objatia“ hmoty a ducha v poézii je obrazný jazyk, a to, ako vidieť z príkladov, metafora naturifikačného a personifikačného typu. Čo sa týka naturifikácie, Štúr uvádza príklad z Homéra, ktorý o gréckych bojovníkoch píše: „Mračná sedeli na ich čele“,⁶ čo sa týka personifikácie, uvádza príklad: „rumy smútia nad časom.“⁷

Slovanská poézia je charakterizovaná predovšetkým na hodnotovom základe kresťanstva, keďže: „Ona je oslavovanie boha v človečenstve, oslavovanie boha vo všetkom, čo je jeho; a toho zhromažďovanie v jeden chrám veliký, ako meno božie.“⁸ Hrdina epickej poézie nebojuje za svoje individuálne ciele, musí bojovať za právo a spravodlivosť, „slúži národu, právu a nadovšetko Bohu“,⁹ jeho čin musí mať širšiu platnosť, „platnosť za ľudstvo“ a víťaziť musí „duch vyšší“. ¹⁰ Zároveň je literárny hrdina vnímaný ako odraz charakteru národa. Štúrovým ideálom je pritom čisto slovanské poetické dielo bez akýchkoľvek cudzích vplyvov a za takéto texty bez vplyvu cudzieho „ducha“ považuje rozprávky (povesti). Rozprávkový hrdina je teda u Slovanov projekciou ducha národa a jeho osud je obrazom národného osudu: „Akí sú hrdinovia národa – taký musí byť i národ: bo ktorých on rád má, ktorých si podľa ľúbosti stvorí – v tých musí, v tých musí byť jeho povaha preliata – on musí žiť a nájsť sa v nich.“¹¹

Aj Peter Kellner-Hostinský v súvislosti s drámou píše, že literárny hrdina je stelesnením ducha národa, Faust reprezentuje Nemcov, Don Juan románske národy. Slovania nemajú takúto univerzálnu postavu, ich ideál je akoby roztratený v rozprávkových hrdinoch, z ktorých ako reprezentatívny typ vyberá Bohusvata z rozprávky dramaticky sprava-

² ŠTÚR, Ľudovít: *O poézii slovanskej*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 101.

³ ČÚZY, Ladislav: *Literárnoestetická koncepcia Ľudovíta Štúra v prednáškach o poézii slovanskej*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2004, s. 105.

⁴ Štúr, c. d., s. 29.

⁵ Tamže.

⁶ Tamže, s. 30.

⁷ Tamže.

⁸ Tamže, s. 44.

⁹ Tamže, s. 88.

¹⁰ Tamže, s. 56.

¹¹ Tamže, s. 84.

covanej Samuelom Ormisom pod názvom *Mataj*. Bohusvat vďaka svojej viere v Krista odolá všetkým nástrahám a vymôže naspäť z pekla úpis svojho otca, zároveň privedie na cestu pokánia masového vraha. Čo sa týka dramatickej postavy: „Heléna určuje osud (fatum, μοῖρα) Romano-Germána idea; Slovana Boh.“¹²

Epike neprináležia prejavy zainteresovanosti rozprávača na osudoch postáv, nepatrí sem „vnútornosť a city spevca“,¹³ toto prináleží lyrike. Kým témou epiky sú bohatierske činy, témou lyriky je najmä „láska pohlavia“.¹⁴ Zároveň však Štúr tvrdí, že v systéme hodnôt sa v našom básnictve nad túto lásku kladie láska rodinná. Práve rodina sa potom stáva hodnotou, cez ktorú sa usiluje ukázať osobitosť slovanského cítenia a slovanskej lyriky. Snaží sa prekryť partnerskú lásku muža a ženy a úplne potláča jej erotický rozmer: „Láska slovanská je (...) uspokojenie sa v tomto kole rodinnom, v tomto zväzku prirodzeno-mravnom.“¹⁵ V rodinnom živote dominuje láska rodičovská, synovská a súrodenecká. Mikropriestor rodiny, charakterizujúci slovanskú literatúru, je hodnotený ako poetický a stojí v opozícii proti makropriestoru spoločnosti, ktorý je u Slovanov nerozvinutý a je hodnotený ako nepoetický: „politický život národ od hry poetickej odvádza.“¹⁶

Inak Štúr interpretuje lásku v romantickej literatúre, kde sa v jej dôsledku človek izoluje od sveta, a v slovanskej literatúre, kde je jej dôsledkom otvorenie sa svetu, kontaktovosť. O Byronovej tvorbe hovorí, že je to „opravdivá apoteóza svojhlavstva, dobrá pre strhancov, ľudí čudných a zúfalcov“.¹⁷ Román a novelu považuje za žánre súdobej západnej literatúry, uchylujúce sa k „pikantnostiam“. Vytvára konštrukciu namierenú proti romantickému motívu nešťastnej lásky. Romantickú lásku vníma ako deštruktívnu silu, ktorá nemá v slovanskom svete miesto: „ani nevidíte, že by sa dakto u nás za milú zabil“¹⁸ a ďalej píše: „Lásku podobnú romantickej nikde v poézii našej nemáte.“¹⁹ Asi schválne pozabudol na balady, kde nájdeme vraždu nevesty ženíchom počas svadobnej noci, vraždu manželky pre frajerku i vraždu manžela manželkou so zdôvodnením, že ho zabila „*len pre tú ednú vec, / že som ja nemohla / na jeho tvár hľadať*“.²⁰ Romantická láska je zároveň poznačená sentimentálnosťou a je len predmetom irónie: „Zdá sa síce byť pieseň – ‚Keď my cez horu pôjdeme, / čože my robiť budeme‘ – atď. – povahy romantickej, bo tam on povedá, že – ‚lepšia je kôrka dubová, / jako je striedka chlebová...‘ – teda chce opustiť svet; ale ona mu zasekne – ‚keď ti je lepšia – jedz si sám‘ – atď. – a tu je po romantizme!“²¹

Za dôkaz toho, že isté poetické konvencie sa v romantickej poézii nielen ustálili, ale i ošúchali veľmi rýchlo, možno považovať fakt, ktorý uvádza Cyril Kraus²² v súvislosti

¹² KELLNER-HOSTINSKÝ, Peter: Mataj – slovo k návštevi. In: *Slovenská literárna kritika*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977, s. 154.

¹³ Štúr, c. d., s. 63.

¹⁴ ŠTÚR, Ľudovít: *Dielo II*. Bratislava : Tatran, 1986, s. 426.

¹⁵ Štúr, c. d. 1, s. 69.

¹⁶ Tamže, s. 79.

¹⁷ Štúr, c. d. 2, s. 320.

¹⁸ Štúr, c. d. 1, s. 69.

¹⁹ Tamže, s. 70.

²⁰ *Slovenské ľudové balady*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, s. 176.

²¹ Štúr, c. d. 1, s. 70.

²² KRAUS, Cyril: Žiariace iskry Jána Francisciho. In: FRANCISCI, Ján: *Iskry zo zaviatej pahreby*. Bratislava : Tatran, 1977, s. 123.

s uplatňovaním konvenčnej dobovej poetiky Franciscim, a síce to, že Daniel Lichard v spore o *Žehry* Jonáša Záborského použil ako príklad romantickej poetiky práve Francisciho symbolický inventár. Tento inventár je všeobecne známy a netreba tu spomínať alegórie zakliatych krajín, symboly sokolov a orlov či Tatier, ktorým sa vysmieval i Kolár a Launer.

Ak sa vrátíme k už spomínanej básni *Svojim vrstovníkom*, nájdeme v nej tri hlavné motívy. Prvým je motív ohrozenia, vyjadrený konvenčným obrazom čiernych mrakov: „*Od východu k západu čierne mraky letia – / ach beda, prebeda! nad kýmže zavisnú?*“²³ Tento motív – mraky, búrka, blesky, hromy – patrí medzi zaužívané prostriedky prírodnej symboliky a prírodného paralelizmu (napríklad Samo Chalupka, Janko Matúška), vyjadrujúce nebezpečenstvo potláčania národnej slobody. Ďalším motívom je motív romantického nepokoja nazvaného svätou túžbou: „*Širokým morom Vaša loď plávala / ponad krútňavy a skaly, / túžba Vás svätá v nové svety hnala.*“²⁴ Tento moment romantického búrliváctva vyhľadávajúceho nebezpečenstvo je však oslabený už spomenutým motívom a tiež tým, že je skombinovaný s motívom lode zmietajúcej sa v búrke a končiacej skazou. Oba motívy sú však opodstatnené z hľadiska situácie, ktorá je tu alegoricky zobrazená. Romantické hľadanie búrok a bezcieľny pohyb je však modifikovaný v duchu Štúrovej požiadavky objektívnej motivácie konania hrdinu a jeho nadindividuálneho cieľa. Zo subjektívnych motivačných faktorov je tu prítomná len sláva:

„*Statný, čoby naň zivali hlbiny,
čoby leteli výšiny,
ku svojej sláve, ľudstvu na spasenia,
pôjde i do zatratenia.*“

Zároveň sa tu mihne i tón preromantického ladenia (Šafárik), upozorňujúci na negatíva radikalizmu: „*ale na slávu pohroma sa valí / a smelých nešťastie hľadá.*“²⁵ V motíve zničenia lode však napriek všetkému dominuje myšlienka zocelenia bojom, prerodu v búrke živlov: „*kto má ducha, kto si dôveruje, / nech z ohňa cez búrku s životom vypluje.*“²⁶ Je to ekvivalent mesianistického utrpenia prinášajúceho spásu: „*Trpenie svetom prinieslo spasenie, / nám slávu zrodí tiež len umučenie.*“²⁷ Keďže autor si v tejto skladbe zrejme nechcel nechať ujsť žiadny z potenciálne použiteľných zaužívaných prvkov, nájdeme tu i myšlienku opierajúcu sa o rozprávkové a poverové motívy odolania hrozbe neprejavom strachu, prípadne i o legendové zázraky: „*Nebojte sa, nepohne vlas sa Vám na hlave, / búra sa pokorne pred Vami uloží.*“²⁸ Tretím motívom je motív nehodného pleмена, vyjadrený takmer jankokráľovským spôsobom: „*Nestrachuj sa, nebeduj, bezdušné plemeno, / lebo si nehodné ni hnevu božieho.*“²⁹ Tento motív je architektonicky vyčlenený

²³ FRANCISCI, Ján: *Iskry zo zaviatej pahreby*. Bratislava : Tatran, 1977, s. 29.

²⁴ Tamže, s. 29.

²⁵ Tamže, s. 30.

²⁶ Tamže, s. 30.

²⁷ Tamže, s. 31.

²⁸ Tamže, s. 31.

²⁹ Tamže, s. 29.

do samostatnej strofy, umiestnenej hneď za úvodnú strofu s obrazom hroziacich mrakov a zopakovanej v závere básne. Jej adresátom je národ vnímaný ako masa, ktorá nedokáže za seba bojovať, preto ho autor vyzýva aspoň k podpore tých, čo bojujú zaň: „*keď znáš ešte v modlitbe k bohu sa vyšvihnúť: / nože vystroj už raz modlitbu do neba, / aspoň za trpiacich, keď nechceš za seba.*“³⁰ Všetko je teda na elitnej skupine „bratov“, takýmto spôsobom Francisci spája romantickú výnimočnosť so štúrovskou prospešnosťou.

Poézia bola v období romantizmu chápaná ako nástroj boja za národ, ako demonštrácia kvalít jazyka a ako jeden z dokladov vyspelosti národa, u Francisciho sa však objavuje aj chápanie poézie ako sebaujavenie nesledujúce žiadny prakticky sformulovateľný cieľ, čo autor obhajuje aj po rokoch pri vydávaní zbierky *Iskry zo zaviatej pahreby*. V jej úvodnej básni, nazvanej *Iskrám na cestu*, ktorá plní funkciu predhovoru, píše o svojej vnútornej potrebe vydania dávno napísaných textov a pri tejto príležitosti sa k svojim „iskrám“ obracia so slovami: „*Veď ste tak vylietli z mojej duše sveta, / ako vzdych, čo z prsú nevdojak vylieta.*“³¹ Poézia je pre neho predovšetkým mimovoľným výrazom duše. Báseň má právo na existenciu bez sledovania konkrétneho cieľa, povedané kantovsky, je to „účelnosť bez účelu“, preto o svojich veršoch básnik píše:

„*Vylietate len tak, ako vtáčky z hniezda,
tak ako meteor, ako z neba hviezda;
čo neznajú prečo, ani načo a kam,
len letia a letia, až doletia dakam.*“³²

Takéto chápanie poézie sa prejavilo aj silným zastúpením intímnej lyriky – ľúbostnej i autoreflexívnej.

Práve ľúbostná poézia si zaslúži zvláštnu pozornosť, keďže má v kontexte nášho romantizmu naozaj osobitý charakter, pretože ide o poéziu venovanú výlučne láske k žene, bez toho, aby sa k tomuto citu primiešavala láska k iným, „vyšším“ veciam. Zároveň ľúbostný vzťah nezostáva len vo vznešených polohách, ale nadobúda širšiu škálu podôb, v ktorej sa Francisci pohybuje od sentimentu k humoru.

Umelecky najpôsobivejšie sú práve humorne ladené texty, využívajúce prekáravý štýl ľudovej piesne, ku ktorým patria básne *Krásny Janko* a *Rata!*, vyznačujúce sa neobyčajnou dynamikou:

„*Rata, ľudia, jaj rata,
vešajú sa dievčatá –
,Vešajú sa? – Ba kiego –!’
Na šuhaja švárneho.*“ (Rata)³³

Lyrický subjekt tu vystupuje v podobe sebavedomého zvodcu, ktorý ani v poézii neochudobňuje lásku o rozmer vášne a telesnosti:

³⁰ Tamže, s. 32.

³¹ Tamže, s. 9.

³² Tamže, s. 9.

³³ Tamže, s. 58.

„Objímať znám pekne, ale
sladšie vybozkávať:
Dajže sa mi raz pobozkať,
lepšie budeš spávať, –“ (Krásny Janko)³⁴

Dominantnou je však sentimentálna poloha. Sentimentálne ladené básne využívajú artistnejšiu formu a sú sústredené najmä v cykle *Ja a moje nepokoje*. Láska je v nich láskou zradenou, milenka milenkou nevernou, milenec milencom navždy zraneným, ktorý sa žaluje: „*Pochoval som všetko, čo som na svete mal, / krásu môjho sveta, i nebesá moje, / túžby i nádeje, – len nie nepokoje*“ (Tak sa mi predsa).³⁵ Láska je v týchto veršoch takmer netelesná, reprezentuje ju metafora hrejivého ohňa, pohľady, tlkot srdca, vzdychy, slzy, súzvuk duší, zbožné objatia, ktoré sú narušené ľadom, chladom, víchrom. Milenka je v texte fyzicky prítomná cez oči, pohľad, reč – až na jednu výnimku, kde sa autor akoby pozabudol a dal jej i telo: „*Ach, lebo mi zaraz Tvoje na um zide / i oko rozžaté, i krásna postava, / i bozk tvoj ohnivý, i láska – vrtkavá*“ (Bože môj, Bože môj...).³⁶ Takéto miesta, kde bola potlačená štylizovanosť a priechod dostala bezprostrednosť vyjadrenia, sú najsilnejšie. Ojedinele v nich emocionálnu nahradí i úplne neromantická racionálna reflexia s tónom pochybnosti vo všemocnosť lásky: „*Keby sme srdcia láskou si zblázili, / čiže i celý život náš zohreje?*“ (Tej istej).³⁷ Slovenský romantizmus pozná lásku takmer výlučne ako silu pozitívnu, Francisci ju však predstavuje aj ako deštruktívnu silu. Jeho lyrický hrdina sa v dôsledku nešťastnej lásky cíti ako „*beživotný upír, jak strašidlo dáko; / abo ako sopka bez ohňa, vytlelá* –“ (Bože môj, bože môj...),³⁸ čo je pocit, ktorý Štúr lyrickému hrdinovi slovenskej poézie upieral, a to najmä vtedy, keď bol motivovaný subjektívne. Mihne sa v nej i zatracovaná rozorvanosť západného romantizmu, keď sa lyrický subjekt obracia k objektu svojich túžob so slovami: „*keď som Teba vyzýval v ľúbostnom šialení*“ (Sto razy mi ruka...).³⁹ Žena môže byť teda i ženou osudovou, ktorá má ďaleko od romantického ideálu slovenskej devy a ktorá dokonca môže dostať prednosť – uvedomujúc si, že tu víťazí emócia nad ratiom – pred ženou „*v tichej domácnosti*“ (Znám jedno dievčatko...).⁴⁰ Celkom ojedinelý je v autorovej tvorbe motív romantického búrliváka prinášajúceho skazu žene, ktorá ho miluje: „*Beda holubičke, čo si za milého / zvolila sokola, sokola divého*“ (Ľuboslave).⁴¹ V tomto prípade je láska „*plameň, čo spáli*“.⁴²

Láska a jej prejavy nie sú u Francisciho prítomné len v tematickej, ale aj vo výrazovej rovine, v obraznosti, napríklad v prirovnaní ako comparatum. V jednej z českých prvotín, v príležitostnej básni K slávnému dni Svätého Ondreja dne 30. Listop. 1841, približuje atmosféru oslavy a charakter zúčastnených pomocou takéhoto prirovnania:

³⁴ Tamže, s. 57.

³⁵ Tamže, s. 44 – 45.

³⁶ Tamže, s. 47.

³⁷ Tamže, s. 41.

³⁸ Tamže, s. 47.

³⁹ Tamže, s. 43.

⁴⁰ Tamže, s. 48.

⁴¹ Tamže, s. 39.

⁴² Tamže, s. 39.

*„Slovem, tito lide
tak se mi byt zdáli,
jak kdyby se milý
a milá líbali.“⁴³*

Na jednej strane je tu motív ľúbostného prejavu použitý v neobvyklom kontexte, na druhej strane tento kontext spôsobuje oderotizovanie a odtelesnenie tohto prejavu. Čosi podobné sa objavuje aj v básni *Láska*, ktorá vznikla počas štúdií v Levoči v školskom roku 1838/39. Jej text pracuje s princípom falošnej významovej orientácie, ktorý sa trikrát v rôznych obmenách opakuje. Rigorózne odriekanie sa lásky k žene vyúsťujúce do vyznania lásky k vlasti v poslednej strofe: „*Miluji tě, o Slavie*,“ je tak trochu v rozpore s preromantic-kou hravosťou prítomnou v obraze sveta preniknutého láskou celkom iného charakteru:

*„Pohled' bratře do přírody,
jak sa všecko miluje,
lásky plápol v citu líbém
zemi celou pěstuje;
I mne zhřívá duch ten, – však má láska
ke vlasti lne; to jestit má kráska.“⁴⁴*

Napriek tomu, že báseň je stavaná na jasnom a zámernom kontraste okolitý svet – ja, cítiť z nej isté napätie medzi obsahom a formou (podobne ako vo vyššie uvedenej básni), keď autor deklaruje zrieknutie sa lásky, ktoré sa od neho vyžaduje, funkčne však pri tom využíva ľúbostné motívy. To, čo má „zakázané“ v oblasti ideovej, si kompenzuje v oblas-ti formy. Obe uvedené básne možno považovať za dôkaz, že ľúbostná poézia Francisciho priťahovala, hoci bola v tomto období vysúvaná na okraj a Štúr ju v *Orle tatránskom* (1845 – 1848) odmietal publikovať. Na milosť bolo vzaté to, čomu pripravil cestu už Ján Kollár a čo spájalo osobné s nadosobným. Francisci bol však básnikom, ktorý chcel mať v poézii priestor aj pre čisto subjektívne témy, o čom svedčí nielen jeho poézia, ale aj korešpondencia. V liste Johane Lehockej z 10. decembra 1846 píše: „Moralizovanie sú pekné frázy, ktoré sú slabé na to, že by silu rozpálenej duše do chladných svojich retiaz skovať vedeli. Kto skrotí oheň mojich prsov, kto, spytujem sa, je na svete tak silný?“⁴⁵

Francisci teda niektoré z dobových požiadaviek na poéziu zámerne a s odôvodne-ním narúšal. Nebol však sám, ľúbostná vášeň je prítomná i v poézii Jána Kalinčiaka. Upozornil na to už Július Noge a Jozef Tatár v súvislosti s básňou *Márii* od Jána píše, že autor „Do slovenského lyrického vedomia prispel jedinečnou adoráciou konkrétnej milo-vanej ženy“.⁴⁶ Zároveň píše o kurtoáznom charaktere Kalinčiakovho lyrického subjektu

⁴³ Tamže, s. 119.

⁴⁴ Tamže, s. 118.

⁴⁵ ELIÁŠ, Michal: *Listy Jána Francisciho I (1840 – 1850)*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 164.

⁴⁶ TATÁR, Jozef: Ľúbostná poézia Jána Kalinčiaka a Jána Francisciho. In: SEDLÁK, Imrich (ed.): *Podoby slovenského romantizmu v dielach Janka Kráľa, Jána Francisciho a Jána Kalinčiaka*. Banská Bystrica : Filologická fakulta UMB, 2002, s. 146.

v tom zmysle, že básnické dielo sa tu stáva holdom skladaným k nohám svojej panej s cieľom získať si ju.

Za právo milovať (i v poézii) bojoval aj Karol Alexander Modráni. V básni B***e, venovanej konkrétnej žene, ktorej meno ja zašifrované v akrostichu BERTA, vníma lásku ako nadpozemskú silu pozdvihujúcu k veľkým činom a človeka odmietajúceho lásku ako slabocha: „*Slabúch ten, kto božský ten cit premáha.*“⁴⁷ Otvorenou polemikou s odmietaním ľúbostného vzťahu ako prekážky pre život zasvätený národu je báseň Ženenie, uvedená mottom: „*Môžeme aj milovať, / aj za národ bojovať.*“⁴⁸ Modráni tu argumentuje životným modelom archaického bojovníka starých eposov. Žena potom nie je chápaná ako príťaž, ale ako zázemie pre muža a zároveň ako záruka jeho pokračovania v mužskom potomstve rodu.

Hrdina slovanskej poézie by mal mať podľa Štúrových požiadaviek vo svojich cieľoch jasno, cieľom romantického pohybu však nie je konečná stanica, ale práve pohyb, večné hľadanie, ako o tom Francisci píše v prvej básni cyklu Divno vám i ľúto:

*„Divno vám i ľúto, že sa tak potíkam
z jedného rozcestia života na iné,
že hneď to zachytím, hneď zas iné lapám,
a že neznám zvoliť heslo si jediné.*

*Neznáte, že celé ľudské žitie, šťastie,
je len ustavičné života rozcestie...*“⁴⁹

Lyrický subjekt tejto básne zároveň vášnivo obhajuje duchovné a racionálne nezdôvodniteľné proti jednostranne hmotnému a čisto racionálnemu, keď odsudzuje tých, ku ktorým sa obracia so slovami: „*veď vy len to znáte, čo rukou mlacete, / vám je duša ľudská jak zámka zamknutá.*“⁵⁰

Lyrický hrdina Francisciho básní je naplnený romantickým nepokojom, nútiacim ho k činu, ktorý nemusí mať žiadny pragmatický cieľ. Mladý orol ako symbol mladého muža z básne Orlík považuje za cieľ svojho letu to, že si môže „*sprobovať*“ (...) *mladé krídla*“.⁵¹ Romantický čin má v tomto aj v iných básnikových textoch podobu prudkého pohybu v prostredí kladúcim odpor. Pohybu smerujúceho nahor a často ukončeného smrťou. Smerovanie k smrti je pre Francisciho romantického hrdinu vždy smerovaním hore a smrť je najvyšším bodom jeho životnej dráhy, pretože je dosiahnutím slávy. Bytie k smrti smerujúce nadol je pre romantika nedôstojné, dôstojná je len smrť uprostred rozmachu. Túžba po romantickom čine zaznieva z viacerých básnických textov. Lyrický subjekt s výraznými prvkami autorského subjektu v nich vystupuje v podobe bojovníka,

⁴⁷ MODRÁNI, Karol Alexander: *Básne a piesne*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2010, s. 86.

⁴⁸ Tamže, s. 154.

⁴⁹ FRANCISCI, c. d., s. 50.

⁵⁰ Tamže, s. 50.

⁵¹ Tamže, s. 11.

ktorému je „svetom búrka, životom odvaha, / ktorá po živote novom cez smrť číaha“ (Moje túžby),⁵² i v lermontovovskej podobe hľadača búrok: „vraťte, že plávam proti prúdom zdutým“ (Divno vám i ľúto, 4).⁵³ Zároveň však ide o túžbu po čine historicky ukotvenom, rozhodujúcim spôsobom určujúcim dejinný vývin, alebo aspoň po spoluúčasti na takomto čine:

„Daj, och daj! že aspoň jedno okamženia
zažijem jak sluha veľkého tvorenia,
abo ako svedok veľkosti a slávy,
slávoovenčenej jak nosič zástavy...“ (Divno vám i ľúto, 4)⁵⁴

Uvedené pocity lyrického subjektu neboli len autoštylizáciou v duchu dobovej poetiky, svedčí o tom báseň Matkine náreky, napísaná v roku 1848 vo väzení v Plešivci, v očakávaní rozsudku smrti, z ktorej nezaznieva žiaľ nad vlastným osudom, ale len obžaloba neprávosti a smútok nad bôľom spôsobeným matke. Podobne je tomu v básni Traja sokoli, napísanej večer pred odsúdením, v ktorej sa autor vyrovnáva so smrťou:

„Hoj traja sokoli! Žiaľ vám za životom?
Žiaľ, že sa neskončil v blesku a s rachotom.

Lepšie by nám bolo a krajšie pristalo
mrieť v boji za voľnosť, ale nás sklamalo.“⁵⁵

V oboch týchto prípadoch, v ktorých je báseň opretá o konkrétnu vypätú osobnú situáciu, je text písaný v er-forme a využíva prvky ľudovej baladiky.

K podobám Francisciho lyrického subjektu patrí aj asketický hrdina, zriekajúci sa zvráteného sveta, charakterizovaného nízkosťou, telesnosťou a márnosťou, a tiež ľudstva, vnímaného ako spotvorenie ideálu ľudskosti a zhanobenie božstva, na obraz ktorého bolo stvorené. Toto opovrhnutie svetom dosiahlo najvyššiu mieru v druhej básni cyklu Divno vám i ľúto, kde autor píše: „Hnusí sa mi celé ľudské pokolenie...“⁵⁶

Do autorovej poézie sa dostal aj alegorický motív zakliatej krajiny. Zaklätie ako folklórny epický motív, ktorý nadobudol uplatnenie najmä v alegorickej romantickej poézii, analyzuje i Štúr v *Prednáškach*. Zaklätie Štúr považuje za charakteristický prvok folklórnej rozprávky (fantastickej). Napriek tomu, že z jeho klasifikácie spôsobov zakliatia jednoznačne vyplýva fakt, že k zakliatiu môže dôjsť bez akéhokoľvek previnenia zakliatej bytosti (čo zodpovedá i objektívnej skutočnosti), všeobecná interpretácia zakliatia tomu protirečí. Pri nej totiž Štúr zaklätie jednoznačne interpretuje ako trest Boží, aby túto konštrukciu mohol aplikovať i na historický osud slovenského národa a na osudy Slovanov všeobecne: „Skadiaľže to pochodí? Je tam hlboká pravda napospol – a náš svet slo-

⁵² Tamže, s. 59.

⁵³ Tamže, s. 53.

⁵⁴ Tamže, s. 54.

⁵⁵ Tamže, s. 64.

⁵⁶ Tamže, s. 51.

vanský to je pokuta, poslaná od boha za odpadnutie od neho – teda odpadnutie od božej pocty, pravdy, od svojich.⁵⁷

V básni *Obet' Francisci* modeluje zakliatu krajinu ako šíry pustý priestor bez života, kde všetko „v smrti hliveje“.⁵⁸ Tento priestor, inak typický pre folklórnu rozprávku, stráca svoj rozprávkový charakter a stáva sa priestorom rituálno-mýtickým, ktorý pripomína priestor v niektorých básňach Janka Kráľa. Prázdny priestor krajiny má svoju stredovú dominantu sakrálneho typu – chrám:

*„V prostriedku na jej ďalekých pustinách,
jak ostrov pustých mora na hladinách
chrám sa vypína veľký, rozložitý,
jak by miesto stien tatranskými štíty,
zo všetkých vôkol strán bol ohradený.“*⁵⁹

Význam alegorického obrazu je sprostredkovaný cez prirovnanie chrámu k Tatrám a oltára ku Kriváňu. Oltár je „ku jednej strane voľačo nahnutý, / celkom zdá sa byť náš Kriváň vypnutý“.⁶⁰ Nad oltárom sa vznáša Sláva ako personifikovaný obraz Slovanstva, v jej postave sa spájajú atribúty martýrstva (utrpenie, zaklätie) a božstva (blesky, žiara).

Zrušenie kliatby sa nedosahuje hrdinským činom bojovníka, ale mučeníctvom svätca. Boj, ktorý je typický pre mužského rozprávkového hrdinu – o mužskom hrdinovi hovorím preto, lebo v slovenskom romantizme je záchrancom, vysloboditeľom a vykupiteľom výlučne muž –, je tu nahradený rituálnou obeťou typickou pre mýtus. Odkliatie – vykúpenie akoby bolo predurčené, ale musí naň dozrieť čas: „Takto od vekov k slávnosti spasenia / všetko hotové, ale vykúpenia / hrdina ešte žiaden do kostola / nevkočil.“⁶¹ Požadovanou obeťou je upálenie sa na hranici, podmienkou je však nevinnosť hrdinu. Pokus o odkliatie zachováva rozprávkový kompozičný princíp trojstupňovej gradácie, postavy však nie sú diferencované na čierno-bielom princípe jednoznačnej pozitivity alebo negativity. Ani jedna z postáv pokúšajúcich sa o odkliatie nie je vyslovene negatívna. Prvý z hrdinov je typickou rytierskou postavou, ktorá „zbožne a v tichej pokore / svoj meč aj seba k obeti položí“,⁶² nie je však úplne bez viny, keďže je to postava svetská. Modelový hrdina slovenského romantizmu, bojovník verný národu a Bohu, ktorý má ľudské chyby, neuspel. Rovnako neuspel ani druhý hrdina, modelovaný ako byronovský literárny typ, ako postava romantického rozorvanca a náruživca, charakterizovaného kňazskou „kabaňou“ i ligotavou zbrojou a očami „veľkého vinníka“,⁶³ ktorého čin nie je dôsledkom racionálnej úvahy ani pevného vnútorného presvedčenia a viery, ale afektívnym činom vášne. Tretím hrdinom, ktorému je súdené premôcť kliatbu, je mučenícko-mesianistická postava svätého starca, na ktorom je na prvý pohľad viditeľná „svätosť nevinná

⁵⁷ Štúr, c. d. 1, s. 85.

⁵⁸ Francisci, c. d., s. 21.

⁵⁹ Tamže, s. 21.

⁶⁰ Tamže, s. 21.

⁶¹ Tamže, s. 22.

⁶² Tamže, s. 23.

⁶³ Tamže, s. 24.

božieho anjela“.⁶⁴ Táto postava je modelovaná takmer nadpozemsky, s veľkým dôrazom na duchovno a pred svojím obetovaním spieva hymnus k Duchu Svätému. Až tento hrdina dosiahne vykúpenie pre ľud a svoje fénixovské vzkriesenie, ktoré je v súlade aj s poetikou fantastickej folklórnej rozprávky, aj s kresťanským učením. Štúrom požadovaná jednota ducha a hmoty je v tomto texte jednoznačne porušená – hrdina, ktorý túto jednotu stelesňuje, neuspel – a dôraz je presunutý na pól ducha. Je ťažké určiť, nakoľko je myšlienkové vyústenie tohto textu zovšeobecniteľné pre Francisciho filozofiu, vzhľadom na to, že ide o báseň alegorickú a za postavou starca stojí v úvodnom venovaní označená osoba superintendenta Pavla Jozefyho, možno usudzovať, že veľkú úlohu pri spomínanom presune zohral fakt, že báseň je venovaná duchovnej osobe.

Francisciho poézia je až na niekoľko básní, ktoré sú odozvou na konkrétne udalosti, a básní venovaných svojim druhom a významným osobnostiam, poéziou intímnu a z veľkej časti ľúbostnou. Autor nezabudol na poslanie slúžiť národu, ktoré poézii pripísala doba, ale nemienil zabudnúť ani na subjektívne témy, ktoré odjakživa dostávali v lyrike svoj priestor. Vo svojich veršoch dal voľný priechod osobným smútkom a žiaľom, nehľadiac na to, že nie sú motivované objektívne, ako to žiadal od Slovana Štúr. Týka sa to najmä ľúbostnej poézie, ktorá je výrazne poznačená sentimentom a láska – tu by mohol byť Štúr spokojný – je v nej takmer netelesná. Francisciho lyrický subjekt má právo na hľadanie a občas i na pocity odsudzovaného západného romantika. V poetike jeho básní je mnoho konvenčného, iste aj vďaka silnému tlaku konvencie, spôsobenému tým, že v jeho dobe sa takmer každý slovenský národne uvedomelý študent pokúšal o poéziu.

PRAMENE

FRANCISCI, Ján: *Iskry zo zaviatej pahreby*. Bratislava : Tatran, 1977.

MODRÁNI, Karol Alexander: *Básne a piesne*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2010.

Slovenské ľudové balady. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958.

LITERATÚRA

ČÚZY, Ladislav: *Literárnoestetická koncepcia Ľudovíta Štúra v prednáškach o poézii slovanskej*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2004.

ELIÁŠ, Michal: *Listy Jána Francisciho I (1840 – 1850)*. Martin : Matica slovenská, 1990.

KELLNER-HOSTINSKÝ, Peter: Mataj – slovo k návštevi. In: *Slovenská literárna kritika*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977, s. 151 – 160.

KOVÁČIK, Ľubomír: Francisciho Iskry zo zaviatej pahreby. In: SEDLÁK, Imrich (ed.): *Podoby slovenského romantizmu v dielach Janka Kráľa, Jána Francisciho a Jána Kalinčiaka*. Banská Bystrica : Filologická fakulta UMB, 2002, s. 128 – 132.

KOVÁČIK, Ľubomír: Milovať a bojovať. In: MODRÁNI, Karol Alexander: *Básne a piesne*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2010, s. 3 – 28.

KRAUS, Cyril: Žiariace iskry Jána Francisciho. In: FRANCISCI, Ján: *Iskry zo zaviatej pahreby*. Bratislava : Tatran, 1977, s. 121 – 136.

⁶⁴ Tamže, s. 26.

- ŠTÚR, Ľudovít: *O poézii slovanskej*. Martin : Matica slovenská, 1987.
- ŠTÚR, Ľudovít: *Dielo II*. Bratislava : Tatran, 1986.
- TATÁR, Jozef: Ľúbostná poézia Jána Kalinčiaka a Jána Francisciho. In: SEDLÁK, Imrich (ed.): *Podoby slovenského romantizmu v dielach Janka Kráľa, Jána Francisciho a Jána Kalinčiaka*. Banská Bystrica : Filologická fakulta UMB, 2002, s. 143 – 153.

Doc. PaedDr. Ľubomír Kováčik, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry FHV UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
SR
e-mail: lubomir.kovacik@umb.sk